

Biskop Thomas' Frihetsvisa.

I.

Biskop Thomas' Frihetsvisa föreligger i en medeltida avskrift¹. Uppgiften om författaren härrör från denna. I övrigt saknas alla upplysningar om visan.

En äldre tids forskning betraktade Frihetsvisan som ett uttryck för en allmän, tidstypisk strömning. I våra dagar har forskningen anlagt nya synpunkter. Den ser i Frihetsvisan en dagspolitisk urkund och har i samband härmed sökt fastställa den politiska situation, i vilken visan hör hemma.

Uppslaget till denna nya uppfattning av Frihetsvisan tillkommer Hans Hildebrand². Han daterar visan till år 1439. Bevisen härför finner han dels i vissa överensstämmelser med en av det svenska riksrådet detta år utfärdad proklamation mot Nils Stensson³, dels i visans ord, där det Sveriges olyckliga tillstånd, som skildras, uppges ha varat i 50 år, vilket skulle åsyfta tiden 1389—1439. Hans Hildebrands uppsats behärskas i övrigt av en strävan att framhålla biskop Thomas' uppträdande i offentliga frågor såsom en given konsekvens av hans fosterländska sinnelag. Den hävdar uppfattningen, att Frihetsvisan är ett uttryck för den av Engelbrekt och Karl Knutsson ledda fosterländska rörelsen i Sverige.

Frihetsvisan upptogs 1919 på nytt till historiskt studium

¹ Cod. B. 42. Kungl. Biblioteket. Jmfr Klemmings edition, Svenska Medeltids Dikter och Rim. S. F. S. 25.

² Biskop Thomas i Ur Folkens Häfder årg. 1876, s. 247 ff.

³ Hadorph, Twå gamla Swenske Rijm-Krönikor II, s. 131 ff.

av Erland Hjärne¹. Denne fastslår, att »Visan om Engelbrekt och Karl Knutsson» och den i handskriften omedelbart följande »Nota de libertate», som man stundom tagit för två visor, utgöra ett sammanhängande, fullständigt och avrundat diktverk. En fast grund för uppfattningen av Frihetsvisans innehåll har härmed vunnits. En närmare tidsättning av dikten söker Hjärne erhålla genom en undersökning av unionsfrågans läge i Sverige åren 1439—1440. Han finner, att den nationella strömningen under år 1439 visar en märkbar stegring inom riksrådet, betecknad av dettas övergång från Kalmarfördraget av år 1436 till 1438 års Kalmartraktat som basis för en unionsuppställning. Denna utveckling skulle enligt Hjärne ha kulminerat i ett beslut på ett möte i Arboga under januari 1440 till förmån för inhemskt konungaval. Men detta den fosterländska samlingens resultat kom att omintetgöras. Karl Knutssons separatavtal med kung Kristoffer längre fram samma år ledde till rådsbeslutet om Kristoffers val till Sveriges konung vid Mikaelsmässotiden 1440. I denna politiska situation har enligt Hjärne Frihetsvisan tillkommit. Den har diktats vid tiden för Arbogamötet i januari 1440 och återspeglar den på mötet rådande andan. Den vill varna mot nya unionella kompromisser och vänder sig sannolikt främst till Karl Knutsson, som genom sitt avfall från det nationella programmet skulle för lång tid omöjliggöra dettas förverkligande. Diktens frihetsbegrepp förenar enligt Hjärne den nedärvda rättsordningen, utformad under kyrkligt inflytande och stödd på landslagen, med den Engelbrektska upprorsrörelsens nyvaknade och mot unionen riktade nationalkänsla. Frihetsvisan blir på detta sätt för Hjärne »den nya svenska fosterlandskänslans äldsta litterära urkund».

Hjärne och tidigare forskare ha hävdad uppfattningen, att Frihetsvisan är ett belägg på biskop Thomas' sympatier för den nationella rörelsen inom Sverige. I en uppsats, som

¹ Biskop Thomas' av Strängnäs visa om striden för Sveriges frihet. Finsk Historisk Tidskrift 1919 s. 96 ff.

är det sista utförligt motiverade inlägget i diskussionen¹, har Lars Sjödin framställt en helt ny tolkning².

Sjödins studie avviker i metodiskt avseende från föregångarna. Dessa ha i sin teckning av biskop Thomas' politiska idébyggnad utgått från själva Frihetsvisan; Sjödin söker framkonstruera en andra utgångspunkt: biskopens personliga utveckling och de impulser, som denne erhållit av tidens idéströmningar och inrepolitiska principkonflikter. Han finner, att biskop Thomas genom sina universitetsstudier på kontinenten, genom sin tidigare ställning som kung Eriks betrodd man, genom den nationella rörelsens hänsynslösa radikalism, företrädd i olika former av Engelbrekt och Karl Knutsson, måste ha drivits att omfatta samma prelatarkratiska och principiellt unionsvänliga tänkesätt, som i allmänhet ansetts utmärka kyrkans representanter under detta århundrade. Då Sjödin från denna utgångspunkt interpreterar Frihetsvisan, blir hans resultat, att denna icke är en nationell dikt, riktad mot unionen. Den är tvärtom en unionsvänlig dikt, en pamflett mot Karl Knutsson³. Frihetsvisan skulle vara skriven sommaren 1440, då Kristoffers val säkrats genom dennes överenskommelse med Karl Knutsson och det gamla unionspartiet fruktat, att detta paktum innebure ett förtäckt säkerställande av Karl Knutssons fortsatta regemente i landet. Den patriotism, som framträder i dikten, är enligt Sjödin enbart nationalkyrklig och står i skarp motsättning till den modernt präglade nationalism, som hävdats av Engelbrekt och Karl Knutsson. Frihetskanken bottnar i kravet på »libertas ecclesiae»⁴.

¹ Gottfrid Carlsson har i en uppsats om »Engelbrekt som helgon», Kyrkohistorisk Årsskrift 1921 s. 236 ff., framhållit propagandan för Engelbrektskulten i Örebro som en viktig del av diktens idéinnehåll. Han berör icke den politiska tolkningen av visan.

² Biskop Thomas' fosterlands- och frihetskärlek i belysning av hans liv och diktning. Sv. Historisk Tidskrift 1925 s. 197 ff.

³ Biskop Thomas' övriga skrifter, Förmaningsbrevet till Karl Knutsson och Trohetsvisan, skola enligt Sjödin röja samma tendens.

⁴ I senare publicerad litteratur kan man spåra en viss opposition både mot Hjärnes och mot Sjödins synpunkter. Erik Neuman, Karlskrönikans

Två diametralt motsatta uppfattningar av biskop Thomas' Frihetsvisa föreligga. När visan här upptages till ny behandling, skall dess egen text läggas till grund för undersökningen av dess författares politiska åskådning. Källmaterialets ringhet i övrigt tillåter ingen annan metod.

II.

Frihetsvisan består av två sinsemellan klart avgränsade delar. Den ena (stroforna 1—27) berättar och moraliserar över ett ur verkligheten hämtat exempel, den andra (stroforna 28—35) utvecklar en idépolitisk tes. Denna sista del har i handskriften underrubriken »Nota de libertate» och är avsedd att vara Frihetsvisans dominerande parti. Den hamrar fast slagorden, sedan den historiska bakgrunden blivit tillrättalagd¹.

Diktens berättande del resumerar i korta drag Sveriges historia under Erik av Pommerns regering. Händelserna grupperas kring tre gestalter: konungen själv, Engelbrekt och Karl Knutsson.

proveniens och sanningsvärde, Samlaren 1927 s. 105; R. Steffen, Svenska litteraturens historia I s. 118 ff. Gottfrid Carlsson, Handlingar angående professuren i historia vid Uppsala universitet, Uppsala 1930, s. 133, yttrar: »Det må lämnas därhän, huruvida Hjärne träffat det rätta, då han tillägger visan en principiellt unionsfientlig syftning, riktad mot planen att göra Kristofer av Bavern till Sveriges konung, och i samband härmed daterar den till slutet av 1439 eller början av 1440. För egen del är jag böjd att i stället betrakta den som ett varningsrop mot ätten Natt och Dags för den nyvunna svenska friheten äventyrliga omstörtningsträvanden på våren och sommaren 1439.»

¹ Hjärnes vid handskriftsundersökningen framlagda omdöme (F. H. T. s. 98), att rubriken »Nota de libertate» kan jämnställas med de framför stroforna 9 och 15 inskjutna orden »Engelbrekt» och »Her Magnus Benctsson interfecto» — i enlighet med editionen i *Scriptores* — torde knappast vara hållbart. Dessa senare noter ha tillagts som förklaringar av »then litzle man» och »Göksholm», liksom orden »rex postea» ha tillfogats vid Karl Knutssons namn. Att »Nota de libertate» i handskriften skall markera ett självständigt parti visar f. ö. den rikt utsirade begynnelsebokstaven i ordet »Friheet», vilken Hjärne själv uppmärksammat (hdskr. f. 178). Den poetiska koncentrationen i denna strofs början synes mig snarare framhäva än bortförklara avsnittet. Härmed har självfallet ingen invändning gjorts mot Hjärnes uppfattning av Frihetsvisan som ett enhetligt diktverk.

De 14 första stroforna behandla Engelbrekts uppträdande mot kung Erik. Deras innehåll är följande.

Utländska män rådde i Sverige, de styrde land och fästen. Svenskarna ledo svår nöd. Israels barn under Farao kunde ej utstått värre kval.

Kung Erik ville ej beakta detta. Han ökade skatt och tunga och lät onda män råda. Den fick värst, som bäst hade tjänt. I femtio år bestod detta förtryck. Men omsider gjorde Gud nåd. Han väckte upp den ringa mannen Engelbrekt och gav honom makt att utföra sin vilja. Slott, städer, folk, län och land gävo sig under honom. Engelbrekt utdrev de främmande våldsmännen, men när han manligen stritt, blev han slagen, intet ont anande. För denna gärning nedbröts Göksholm, och alla de, som gävo råd och hjälp till det onda dådet, fingo ringa fördel därav. Under tima vid Engelbrekts grav.

I stroforna 15—18 skildrar skalden de följande händelserna i Sverige fram till våren 1439.

Riket stod som förr i nöd, ty konungen ville ej hålla sin dagtingan. Gud ville, att han skulle falla. Han bröt med sina tre riken och blev dem alla kvitt.

Med list och makt arbetade Erik på att väcka tvedräkt. Han fick vad han önskade: stor tvedräkt växte i riket. Nils Stensson gjorde han till marsk. Denne förde in Danebrog.

Tendensen i hela den hittills genomgångna delen av dikten har aldrig behövt diskuteras. Onda öden ha tillförts Sverige av konung Erik, goda av Engelbrekt. Efter den senares död ha de onda makterna åter fått fritt spel. Konung Erik med Nils Stensson som marsk går slutligen till angrepp.

På denna punkt, i strofen 18, införes Karl Knutsson i dikten. Vilken uppfattning har skalden av denne?

I sina tolkningar av Frihetsvisan ha Hjärne och Sjödin här utformat var sin ståndpunkt. Bägge anse, att stroforna 21—22 uttrycka ogillande av marskens hänsynslöshet, samt att stroforna 23—24 sätta honom i samband med övermodiga och hårdhänta regeringsmetoder¹. Vad som skiljer de båda

¹ F. H. T. s. 119 f.; Sv. H. T. s. 236 ff.

forskarna är deras uppfattning av skärpan i och syftet med visans kritik av Karl. Hjärne nöjer sig med att utläsa »varning och klander» ur tonen i stroforna om Karl Knutsson. Sjödin däremot finner dessa fyllda av ironi och hot och be-tecknar stroforna 23—24 som ett strafftal. Under en föregiven kamp för rikets enande utövar Karl Knutsson våld och förtryck. Gud tolererar till en tid sådant, men en gång skall Karl liksom Nebukadnesar näpsas genom straff från ovan.

Innan en analys företages av de omstridda strofornas innehåll, skola först några grundläggande språkliga anmärkningar göras.

I strofen 18 heter det om Karl Knutsson: »han sätte sik moot the kloka». Sjödin översätter orden »the kloka» såsom motsvarande det nutida adjektivet klok, synonymt med förständig, vis. Översättningen bryter sammanhanget. I det föregående har skalden skildrat, hur kung Erik »brukadhe badhe konst och makt»¹; i raden närmast förut, hur Karl Knutsson uppträdde mot Nils Stenssons riksförrådiska åtgärd att införa Danebrog; detta skulle vara att sätta sig mot de förständiga och visa. Översättningen kan icke vara riktig. I medeltidssvenskan äger ordet klok också en annan betydelsenyans: slug, listig². »The kloka» måste här ha denna betydelse. Följande strof bestyrker ytterligare detta. Här omtalas först, att Karl med våld kuvat upprorsmän. Hans tillvägagångssätt föranleder ett allmänt omdöme i v. 112: »makt pläghar opta klokskap winna» — makt plägar ofta besegra klokskapen — parallelliserad med ordspråket »nöd kenner nakudha kona spinna»³ i v. 113. Diktaren vill framhäva, att i nödfall våld måste tillgripas mot list.

Strof 22 lyder:

Huilken wille ey ellers fram
han matte fly mz last oc skam
han sökte tha thz bätzsta
at hwa mz friiheet bliiffua wil

¹ v. 98.

² Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket I s. 603.

³ Kock och af Petersens, Medeltidsordspråk, nr 649.

gotz oc gaffuor loot han till
gul sölffuer oc godha hesta.

Av Hjärne anses denna strof i likhet med den föregående »antya en tämligen hårdhänt framfart från Karl Knutssons sida, med våldsamma utskrivningar av gärder»¹. Sjödin tolkar strofen betydligt friare: »Riksföreståndarens motståndare måste antingen fly eller köpa sin frihet med gods och gåvor, guld, silver och goda hästar — vi förstå, med vilken tacksamhet dessa beskattade och förföljda frälsemän, prelater och rika köpstadsmän skulle erinra sig det frihetsköpet»². Båda dessa tolkningar förutsätta, att strofen består av två meningar, vardera omfattande tre versrader och förbundna med konjunktionen »at». Den skildrar då, hur både den, som »wille ey ellers fram», och den, som »mz friiheet bliiffua wil», lida av Karl Knutssons regemente. Men »at» är här icke konjunktion utan preposition. Betydelsen blir: »han [sc. hvilken wille ey ellers fram] loot till gotz oc gaffuor at hwa mz friiheet bliiffua wil».

En översättning av stroferna 18—22 skulle lyda:

»Nils Stensson gjorde han [o: kung Erik] till marsk, ty denne var en man, karsk till orden. Han förde in Danebrog. Karl Knutsson ville ej tillåta detta utan hellre uppträda mot orätten. Han satte sig emot de listiga.

Man må ärligt säga: han böjde många hårda halsar, som ej ville lyda styret. Makt plägar ofta besegra list, och nöden lär naken kvinna att spinna. Det har dock något att betyda.

Karl vågade gods och liv därpå och gav sig i strid för att svenskarna skulle förenas. Gud gav honom makt och sinne att köra fram den, som ej själv ville, för att riket ej skulle grenas. Riddare och sven, vem han än är, som ej ville följa honom, dem hade han alla lika kära. Liv och gods spar han ingen, det blevo rika och fattiga varse; de kunde icke sticka sig undan.

Vem som ej ville annorlunda fram, han måste fly med vanära och skam. Han sökte då det bästa. Åt vem som

¹ F. H. T. s. 119.

² Sv. H. T. s. 237.

ville bliva med frihet lät han till (fick han släppa till) gods och ägodelar, guld, silver och goda hästar».

Av den här lämnade tolkningen av dikten framgår, att stroferna 18—22 ej äro riktade mot Karl Knutsson. Karl har liksom Engelbrekt fått makt av Gud att leda kampen mot konungen. Det är kung Erik och denne ensam, som alltigenom framställes som fienden och som orättens representant.

Karl Knutssons ingripande mot konung Erik och Nils Stensson är den kronologiska slutpunkten i diktens berättelse. Beskrivningen av Karls verksamhet hänför sig till det aktuella tidsmomentet. Karl straffar olydnad utan hänsyn till person. Straffet går hårt fram. Hans fiender gå i landsflykt och utblottas på sina ägodelar: ett tecken på att Guds straff drabbar dem.

Den episka framställningens grundläggande tankegång sammanfattas i stroferna 23—27. Dessa innehålla moralen av det skildrade. Guds utvalde går allting väl i händer, men för den, som fylles av högmod, är straffdomen alltid nära. Danielsbokens skildring av Nebukadnesars förödmjukelse och upprättelse exemplifierar¹. Sverige bör besinna vad man undsluppit och våga allt för att värja sin frihet mot trälldomen.

I Frihetsvisans sista strofer, *Nota de libertate*, utvecklar skalden den allsidiga innebörden av denna frihet, om vilken striden stått och alltjämt står. Med liknelser söker han ge uttryck åt sin övertygelse. Friheten liknar ett vaktorn, som skyddar sin innehavare och som icke får uppgivas. Friheten liknar en stad, där allt är välordnat, och där det är tryggt att bo. Friheten är fridens förutsättning. Den är ej god att mista. Hugnad och glädje skänker den åt alla dem, som skylas under dess kvistar.

¹ De »Daniels dröma», som biskop Thomas åsyftar, torde, som doc. Sverker Ek välvilligt påpekat för mig, knappast vara att söka i själva Danielsboken. Snarare är det den bysantinska drömtolkningssamling, som i Sverige var känd i latinsk översättning under titeln »*Sompnia Danielis*» (S. F. S. 5, LXXXIV). I den grekiska texten möter man följande utsagor: *βοὺν καθ'εσθῆραι, ἀξίαν (καὶ) τιμὴν μεγάλην σημαίνει, samt δένδρον καρποφόρον ἰδεῖν, εἰσοδὸν σημαίνει.* (Revue de Philologie, Nouv. sér. 1909 s. 101 och 103). Jfr Sophus Larsen, Antik og nordisk Drømmetro, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1917 s. 37 ff.

III.

Det kan ligga nära att fatta en dikt, som är riktad mot Erik av Pommern och hans män och som förhårligar Engelbrekt och Karl Knutsson, såsom en unionsfientlig dikt. Frihetsvisan har också tolkats på detta sätt. Är denna uppfattning riktig?

Frihetsvisans episka skildring är komponerad efter strikt augustinskt schema. Den har samma uppläggning som kontinentens andliga epopéer, t. ex. Mackabéerboken¹, vilka parafasera bibliska berättelser om gudainspirerade befrielsekrig. Kung Erik är typen för en rex injustus, som lönar gott med ont. Som syndastraff har Gud tolererat den onde konungens styrelse. Alla bli lidande genom hans maktutövning.

Gud gör Sverige nåd. Han korar Engelbrekt till redskap att störta orätten. Engelbrekt vänder sig mot rikets fiender, vilka även äro Guds. Hans egenskap av Guds man sättes i relief genom karakteristiken »then litze man», som för David i tankarna, genom Engelbrekts död i god tro och underverken vid hans grav.

Engelbrekt lider martyrdöden genom herrarna på Göksholm, vilka sedermera ha fått plikta för sin ondska. Hans död möjliggör emellertid ett förnyat angrepp av djävulens anhang. Kung Erik fortsätter sin strid för att råga måttet intill sin slutliga förintelse. Hans tvist med sina tre riken leder till att han förlorar dem. Då inriktar han sig på att väcka split inom Sverige, och hans ansträngningar bära frukt. En annan medlem av Natt och Dag-familjen, Nils Stensson, utför hans värv. Häremot är det Karl Knutsson ingriper som en ny Herrens kämpe.

Frihetsvisan har framsprungit ur en strängt kyrklig världsbild. Diktens ton utmärkes av religiöst färgat patos. De politiska motsättningarna kontrasteras som etiska motpolar, enligt augustinsk dualism. De ideella programorden »pax» och »libertas», frid och frihet, äro hämtade från det

¹ Buch der Maccabäer. Hgg. von Helm. Bibliothek des Literarischen Vereins in Stuttgart 233.

teologiska systemet¹. — Men Frihetsvisan representerar ingen lärd agitationsform. Ett starkt folkligt drag har präglat dess framställning². Tankarna uttryckas konkret och lättförståeligt, kända ordspråk utnyttjas som slagord³, djurliknelserna anknyta till folkfantasiens föreställningsvärld. För diktens ideella personlighetsteckning har valts ett folkligt motiv: bondeledaren och folkhelgonet Engelbrekt Engelbrektsson.

Frihetsvisan strävar sålunda att sammanknyta folkliga åskådningar med ett idésystem, vars ursprung kan spåras i den gängse teologiska världsbilden. Diktaren använder sig därvid av de för det politiska tänkandet fundamentala begreppen »frihet» och »fädernesland». Vad inlägger han i dessa ord? Syfta de mot en svensk nationalstat⁴, eller äro de att betrakta som agitatoriskt lånegods, avsett att tillfälligt tjäna skalden-prelatens speciella partiprogram⁵?

Den betydelse av ordet »frihet», som Thomas lägger till grund för sin idépolitiska utredning, är i första hand rent negativ: frihet från trældom. Men han påvisar, att friheten även har en positiv innebörd. Den måste befästas i statslivet för att kunna värnas, och dess herravälde karakteriseras av vissa välsignelsebringande följdföreteelser. Här griper definitionen på frihet in i det kyrkliga libertasbegreppet och ställes i organiskt samband med pax och justitia, frid och rättfärdighet. Frihetskravet utmynnar i ett realpolitiskt program: vaksamhet mot inkräktare, som hota ens oberoende; inre ordning; rättsliga garantier för fridens och frälsets upprätthållande. Detta skall skydda landet mot tyranniskt godtycke av den art, som svartmålats i det episka partiet om kung Erik. Den styrelseform, som åsyftas, kan man med en modern term stämpla närmast som konstitutionell.

I biskop Thomas' frihetsbegrepp söker man förgäves

¹ Liknande ideologisk uppläggning i t. ex. »A Political Retrospect»: Wright, Political Poems and Songs II s. 267 ff.

² Jfr Sjödin, Sv. H. T. s. 235.

³ T. ex. vv. 103 och 157, den senare motsv. Kock och af Petersens, a. a. n:r 1165.

⁴ F. H. T. s. 131—134.

⁵ Sv. H. T. s. 253—254.

något nationellt oavhängighetskrav, riktat mot unionen. Begreppet är ett led i en statsrättslig, icke i en folkrättslig åskådning. Ej heller inrymmer det den »idé om nationalkyrkan», som »kom att stå i skarp principiell motsättning till de idéer, som voro bärande för Engelbrekts frihetsverk och Karl Knutssons statsmannagärning¹». Det söker förena gemene mans självbevarelsedrift med det konstitutionella regeringsprogram, som under senmedeltiden Europa runt samlade rådsaristokraterna till kamp mot den framväxande, centraliserande furstemakten.

Beträffande medeltidssvenskans allmänt språkliga användning av ordet fädernesland kan man konstatera två fakta: att det för det mesta skrevs i två ord, och att det i övervägande grad förekommer i översättnings- och klosterlitteratur². Det senare förhållandet tyder på att det som politiskt slagord är kopierat efter det latinska patria, vilken glosa redan i antiken mist sin egentliga betydelse och förknippats med ett utvecklat statsbegrepp. Frihetsvisan kan sägas framlägga en populär förklaring av denna term och återför ordet till sin allra ursprungligaste bemärkelse³. En fågel värjer sin egen bur och de vilda djuren sina bon, säges det. På samma sätt böra svenskarna försvara sina fädrens jord mot förtryckarna. Skalden vädjar till folkets elementäraste instinkter för att främja striden för en fri styrelseform. Detta är kärnpunkten i Frihetsvisans patriotism.

¹ Sv. H. T. s. 244. — Omsorgen om kyrkan dominerar ej Thomas' politiska ideologi så fullständigt, som Sjödin förutsätter. Man kan spåra en viss occamism i Thomas' rationalistiska och konkreta uppfattning av staten och dess uppgift. På sådana inflytelser tyder även hans konstitutionalism, grundad på individernas rättskrav gentemot överheten. Hans riksideal låter sig näppeligen underordna en hierarkisk världsordning. Jfr von Eicken, *Geschichte und System der Mittelalterlichen Weltanschauung* s. 325 ff. Karl Knutssons »makt» i v. 102 har starkt tycke av Occams »vis coactiva». Även om dylika senskolastiska strömningar icke dominera biskop Thomas' tänkande, måste man dock räkna med att de påverkat utformandet av vissa hans åskådningar. Jfr A. Dorner, *Das Verhältnis von Staat und Kirche nach Occam; Theologische Studien und Kritiken* 1885, s. 672 ff.

² Söderwall, a. a. I s. 366.

³ v. 155.

Ett frihets- och fäderneslandsbegrepp av denna art stå ej i strid mot unionstanken. Visan angriper kung Erik och hans styrelsemetoder men berör icke förhållandet till de skandinaviska grannlanden. Unionsfrågan ligger helt utanför dess problemställning. Kravet på de utländska fogdarnas avlägsnande dikteras ej av skärpt nationalitetsmotsättning. Det var under 1430-talet ett led i hävdandet av landets rättsordning gentemot konungen. Lagen föreskrev, att denne skulle styra sitt rike med inländska män. Som exempel på de utlänningar Engelbrekt bekämpat nämnas böhmare och ryssar: kättarfolken, Guds fiender. Härtill fogas polacker och preussare för rimmets skull. Främling och fiende är den, som sätter sig upp mot Guds och Sveriges lag.

Det är icke möjligt att ur dikten utläsa den nyvaknade och nationellt medvetna patriotism, som en tidigare forskning ansett för det konstitutiva draget i dess idépolitiska program. En »utbildning av det världsliga statsbegreppet till större individuell slutenhet och konkretion» kan i denna bemärkelse icke konstateras¹. Frihetsvisan är icke »den nya svenska fosterlandskänslans äldsta litterära urkund»², om man i »fosterlandskänsla» inlägger något av 1800-talets organiska nationalism. Kvar står det äldre, rent medeltida slag av patriotism, som Hjärne låter uppgå i det nya: hävdandet av riket som ett enhetligt rättssamfund. I en tid, då folkets samfundsliv ännu övervägande begränsades till landskapen, kunde blott det gemensamma rättsskyddet skapa en känsla av samhörighet nog stark att uppbära den svenska rikstanken. Till denna känsla vädjar Frihetsvisan, då den vill samla Sverige till stöd för frihetsprogrammet.

IV.

På vilket speciellt historiskt sammanhang syftar Frihetsvisans agitatoriska fördömande av Erik av Pommerns regeringsmetoder och dess förhållande av Engelbrekts och Karl

¹ F. H. T. s. 133.

² F. H. T. s. 134.

Knutssons insatser i inbördesstriderna? Vilken har dess insats varit i Sveriges politiska liv? Kan den bestämmas som naturligt betingad av något moment i dess författares statsmannagärning?

Det föreligger utom Frihetsvisan ännu en politisk skrift av biskop Thomas: hans förmaningsbrev till Karl Knutsson. Kan man spåra något samband mellan dessa i politiskt ståndpunktstagande?

Förmaningsbrevet är liksom Frihetsvisan odaterat¹. Det riktar sig till Karl Knutsson i en bittert ironisk ton. Frånsett hövlighetsfraserna i början och slutet av brevet är detta deciderat fientligt mot Karl Knutsson. Här är det denne, som behärskas av högmod och står som den av onda makter påverkade regenten.

Förmaningsbrevet och Frihetsvisan uppvisa således motsatta politiska utgångspunkter². Gemensamt är blott det allmänna frihets- och rättskravet — det begränsas i brevet mera att gälla kyrkans privilegier. En sammanställning av de bägge skrifterna kastar intet ljus över de situationer, ur vilka de framsprungit. För att nå en bestämning av deras respek-

¹ Tryckt LagerBring, Samling af Handlingar III s. 238, *Scriptores Rerum Suecicarum* II. 2 s. 167. — En enda ledråd finnes för brevets datering: marsken uppmanas till ingripande i anledning av ett godsrov från kyrkan, som företagits av Gustaf Sture och Nils Stensson, bägge tillhörande biskop Knut Bossons arvingar. (Se kop. bok B. 16 f. 273 v., R. A., arvskiftet efter Knut.) Detta bör helst ha skrivits före den definitiva brytningen mellan Nils Stensson och Karl Knutsson vid årsskiftet 1438—1439. Att det i samband med marskens försummelser alluderas på en konungs plikter betyder intet. Det var den för medeltiden naturliga tankegången, att ett lands regent skulle vara dess konung. Mera än en helt tillfällig maktställning behövdes det ej, för att vederbörande i folkets ögon skulle vara en möjlig tronpretendent.

² Den tredje av biskop Thomas' skrifter, Trohetsvisan, har även den av Sjödin uppfattats som en politisk dikt, riktad mot Karl Knutsson. Uppfattningen är obevisad. Trohetsvisans enda gripbara händelse är ett mord, som skett året före diktens avfattande och varom man icke äger någon bestämd uppgift. Visans komposition följer ett rent abstrakt schema. De svävande allegorierna ha karaktären av visionärt uppfattade allmänföreteelser, vilka få ge den konkreta utfyllnaden åt diktens idébyggnad. Trohetsvisan är ett typiskt uttryck för 1400-talets litterära moralpessimism, om också bemängd med lösryckta verklighetsbilder. (S. F. S. 25, s. 393 ff.)

tive datering måste man gå till källmaterialet för Sveriges historia under 1430- och början av 1440-talet.

Biskop Thomas har gått till eftervärlden främst som litterär, ej som politisk personlighet. En följd har blivit, att man på något sätt länge uppfattat honom som stående utanför och över sin samtids materiella och sociala betingelser. I Sjödens undersökning har ett utförligt försök gjorts att med ledning dels av uppgifter från hans ungdoms studier, dels av material, som belyser hans politiska verksamhet, fastslå hans ställning till de politiska ideal, som hans samtid och ståndbröder hyllade.

De uppgifter vi äga om biskop Thomas' studier på kontinenten äro två. I en supplik till påven av den 26 december 1417 uppger han själv, att han under flera år studerat artes och kanonisk rätt vid universiteten i Paris och Leipzig¹, och i matrikeln för Leipzigs universitet står för sommarsemestern 1415 inskriven en »dns. Thomas de Swecya»². Att med ledning av detta material utreda de djupa och för hela livet bestämmande intryck, vilka under dessa år skulle ha givit stoff och form åt den blivande biskopens livsåskådning, faller utanför det möjligas gräns³.

De första politiska insatser av biskop Thomas, vilka bevarats åt eftervärldens kännedom, inträffade femton år efter hans studietids avslutning, i samband med striden om ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432—1434. Det är konstaterbart, att biskop Thomas vid denna tidpunkt stod konungen nära, men det är omöjligt att härur utläsa mera rörande hans politiska övertygelse än en allmänt lojal inställning⁴. Ej heller ge källorna för upprorsåren 1434—1436 någon gripbar kunskap om några hans insatser av individuell särprägel. Biskop Thomas var vid denna tid en nytillkommen medlem i den

¹ K. H. Karlsson, Avskrifter ur Vatikanarkivet, avd. Suppliker, R. A.

² G. Erler, Matrikel der Universität Leipzig I s. 48.

³ Jfr. Sv. H. T. s. 202—204.

⁴ Lindblom, Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 s. 4—7, 13, 65 ff., 75 ff., 78 ff., 81. *Diplomatarium Norvegicum* V s. 453 ff. Pgm. br. 1431 ¹⁸/₂, 1433 ⁵/₈ m. fl., R. A.

rådskrets, som förfäktade Sveriges rättsliga samfundsordning gentemot Erik av Pommern.

Först efter Kalmarmötet 1436 rycker biskop Thomas i förgrunden inom prelatkretsen och rådsrepresentationen. I sin skriftställarverksamhet är han att betrakta som en erkänd talesman för kyrkans åsikter och intressen.

Under åren 1436 och 1437 skulle den svenska rådsregeringen ordna rikets förvaltning enligt frihetsrörelsens principer. Resultatet blev en påfallande decentralisation. På ett möte i Söderköping 1436 lossades definitivt unionsmonarkiens grepp om Sveriges administrativa apparat genom nybesättandet av landets viktigaste fogdeposter¹. Därefter tyda inga uppgifter på att den egentliga centralregeringen, vars ledande man var marsken Karl Knutsson, skulle ha sträckt sin verkliga maktutövning utanför Svealand. Här utspelades uppgörelsen mellan rådet och den radikala bonderörelsen under Erik Puke, och här behärskade marsken några av de viktigaste slottslänen².

Kyrkan hade spelat en framskjuten roll i kampen mot det unionella enväldet. Men när den nya regimen stadgade sig, visade kleresiet ånyo missnöje med den bestående ordningen. Kaos hade efterträtt enväldets järnhårda centralisering. Karl Knutsson visade sig oförmögen att träffa en uppgörelse med de ideligen revolterande bönderna i de västra landskapen. Kyrkan såsom skatteuppbärande institution blev lidande på den inre oredan i landet. Marsken själv synes icke ha iakttagit vederbörlig hänsyn till kyrkans egendom³. Just i biskop Thomas' stift är kleresiets penningbrist tydligt dokumenterad⁴.

¹ Karlskrönikan, S. F. S. 17. 2 vv. 3378—3475. Handskrift C. 19 f. 160, Uppsala Universitetsbibliotek.

² Karlskrönikan vv. 3214 ff., 3442 ff. och 3475 ff.

³ Jfr Karlskrönikan vv. 4132—4134, episoden rörande Torshargs kyrka. Prästen därstädes hade tidigare haft affärer med Erik Pukes familj. (Broocman, Dipl. 1429^{24/8}, R. A.). Att denna kyrka varit utsatt för övergrepp framgår av Gotschalk Bengtssons brev 1437^{11/11}. (Broocmans Dipl., R. A.).

⁴ Pappersbr. 1437^{20/10}, R. A. Herr Ödmundus till biskop Thomas: »Ther er nw enge swadaan tagh — — som foordoms Thiidh war, for storth man faal oc otydhen gör ther mykith til».

Dock tyckes det huvudsakligen ha varit i en annan del av riket, som de världsliga myndigheterna gjorde intrång på kyrkans gods och rättigheter. Linköpings biskopsstol låg i tvist med ätten Natt och Dag, som sökte utkräva arv efter den 1436 avlidne biskop Knut Bosson¹. Dennes ekonomi hade befunnit sig i stor oreda². Kyrkans antagonister ägde för ögonblicket en maktställning, som gav dem alla möjligheter att driva igenom sina krav. På Kalmar slott sutto Bo och Bengt Stensson (Natt och Dag) som länsberrar; på Stegeborg satt deras bror Nils Stensson. Till dem slöt sig Karl Christiernsson (Vase) på Ringstadaholm. Biskop Benedictus i Linköping hade svåra tider³. Han försummade bland annat sina plikter mot kurian⁴.

En av Linköpingsbiskopens kolleger, som hade särskilt intresse för förhållandena i hans stift, var biskop Thomas i Strängnäs. Han var Vadstena klostrets utsedde beskyddare, och aktstycken visa, huru han bistod biskop Bengt i domsrättens utövande gentemot våldsmännen⁵. Därtill kom, att även biskop Thomas hade ett lån att indriva av arvet efter biskop Knut⁶.

Kyrkan kunde icke i längden finna sig i det laglöshetens tillstånd, vari Sverige råkat under den nya regimen. Biskop Thomas' Förmaningsbrev till Karl Knutsson torde härröra från denna tid och är det mest talande uttrycket för prelaternas sinnesstämning. Det förebådar händelserna på råds-mötet i Arboga i början av mars 1438. Här gjorde biskoparna sina krav kraftigt gällande. I den månghövdade och diffusa rådsförsamlingen bildade de en samlande och målmedveten grupp. Karl Knutsson avgick som rikshövitsman⁷. Stränga

¹ Karlskrönikan vv. 5475 ff., Linköpings biskopskrönika, S. F. S. 25, s. 500.

² Pgm. br. 1438^{3/9}, R. A.

³ Jfr hans brev, hdskr. C. 19 f. 160, U. U. B.

⁴ K. H. Karlssons avskr., div. ser., 1439^{20/4}, R. A.

⁵ Ex. två pgm. br. 1439^{12/11}; brev dat. omkr. 1440 i Hildebrands Samlingar för Svenskt Diplomatarium, R. A. Jfr kop. bok A. 20 f. 208, R. A.

⁶ Pgm. br. 1440^{3/8}, R. A.

⁷ Historiska Handlingar 7 sid. 16 f.

påbud till värn för kyrkans frihet och egendom sändes till Östergötland¹.

Prelaterna hade störtat Karl Knutsson. Hans rikshövitsmannaskap hade från sin begynnelse haft en tillfällig karaktär. Det svenska rådets strävan hade alltsedan Kalmar dagtingan 1436 varit inriktad på kung Eriks övertagande av riksstyrelsen under respekterande av svenskarnas konstitutionella garantier. Några månader efter Karl Knutssons avsättning krossades definitivt förhoppningen att kunna ordna riksstyrelsen på detta sätt genom konungens flykt till Gotland i samband med 1438 års Kalmarmöte. Erik av Pommern böjde sig icke för aristokratiens krav. Sverige tvangs att stadfästa ett mera långvarigt provisorium i regentfrågan. Karl Knutsson valdes till riksföreståndare i oktober 1438.

Enligt Karlskrönikan betecknar Stockholmsmötet, där Karl Knutsson valdes till riksföreståndare, dennes triumf över sina fiender, drotsen och biskoparna². Krönikans framställning är emellertid alltför tendentiös för att kunna utan vidare accepteras. Det följande händelseförloppet synes antyda, att Karl Knutsson och prelaterna på mötet kommit till samförstånd. Karlskrönikan låter icke längre ärkebiskopen och biskop Thomas lömskt stämpla mot marsken, utan råda och stödja honom³. På våren 1439 företog Karl Knutsson en straffexpedition mot Stenssonerna. Samtidigt försäkrade han sig med rådets tillåtelse om drotsen Christiern Nilssons person. Ärkebiskop Nils och biskop Thomas följde honom till Östergötland i striden mot Stenssonerna⁴.

De yttre konturerna av de följande händelserna äro

¹ Ärkebiskop Olofs, biskoparnas, drotsens och marskens skrivelser 6 mars 1438, C. 19, U. U. B., sammanförda av Annerstedt, E. 127: i, U. U. B. Örnhielm Dipl. III, R. A. Odat. brev från Olof prepositus och kapitlet i Linköping C. 19 och E. 127: i. Förberett av ärkebiskopen ⁴/₁ 1438, C. 19 f. 167, U. U. B.

² vv. 5201—5319.

³ v. 5402 ff.

⁴ Karlskrönikan v. 5779 ff.

kända från dokument och från Karlskrönikan¹. Erik av Pommern såg i adelns splittring i Sverige ett tillfälle att återställa sitt gamla herravälde. Han utnämnde Nils Stensson till sin marsk och utrustade honom med trupper. Karl Knutssons och det svenska riksrådets strid med kung Eriks anhängare varade till fördraget i Arkösund den 21 augusti 1439. Under denna tid sände danskarna uppsägelsebrev till kung Erik. Denne åter företog ett försök att genom eftergifter gentemot svenskarnas konstitutionella villkor försäkra sig om deras förnyade hyllning. Det misslyckades. Sveriges riksråd stod inför en ny politisk situation. Danskarna hade, samtidigt med att de slutgiltigt avsatte kung Erik, samlat sig kring Kristoffer av Bayern. Denne hade därmed övertagit Erik av Pommerns roll som unionsmonarkiens representant.

Vilken ställning i tronfrågan intogo den svenska kyrkans män och det svenska riksrådet i gemen efter brytningen med kung Erik? Önskade de nationellt eller unionellt konungaval?

Skärskådard man urkunderna, finner man, att redan i den proklamation rådet utfärdade mot Nils Stensson den 24 april 1439, marskens ledarställning endast fastslås ad interim². Förklaringen ger en följande handling. I rådets »placitacio» av den 5—11 juni samma år göres ett principuttalande: »nyttast ware hafua inføddan konung», men på grund av rikets vådliga läge anser man unionsmonarkiens vidmakthållande som den enda tänkbara utvägen. Under rådande rikssplittring vågar man icke göra Danmark och hansestäderna till fiender genom att bryta Kalmar dagtingan av år 1436³.

I anslutning till detta program inledde man förhandlingar med danskarna om unionens fullbordande. I den instruktion, varmed det svenska riksrådet på Täljemötet vid

¹ Karlskr. vv. 5895—6423. Hadorph, Rijn-Krönikor s. 128 ff., 131 ff. Diplomatarium Norvegicum V s. 489 ff., 491 f. Sv. Traktater 3 s. 184 ff.

² Hadorph, Rijn-Krönikor II s. 132 f.

³ Diplomatarium Norvegicum V s. 489 ff.

Mikaelsmässan försedde sina ombud vid nämnda förhandlingar, och i Jönköpingsmötets beslut 3 november 1439¹ uttalas i tydliga ord Sveriges vilja att kvarstå vid unionen. Lika lojalt ställer man sig inför utsikten till gemensamt konungaval. Trots detta klart uttryckta program har ur båda dokumenten utlästs en unionsfientlig stämning. Beviset skulle vara, att svenskarna valt Kalmartraktaten av år 1438, icke Kalmarfördraget av 1436, till rättslig basis. En missuppfattning föreligger. Kalmartraktaten 1438 betecknar unionstankens frigörande från villkoret av dynastisk förbindelse. Den är ett unionsdokument till skillnad från 1436 års Kalmarfördrag, som blott är ett fredsslut mellan kung Erik och Sverige. Den söker tillvarataga själva unionens reella fördelar och sätter det mellanstatliga förhållandet i främsta rummet². 1438 års Kalmartraktat betecknar det principiella unionsprogrammets seger över dagspolitikens växlingar. 1439 lades den till grund för förhandlingarna mellan Sverige och Danmark om gemensamt konungaval. Detta betydde, att rikenas union var det primära faktum, varifrån man utgick vid upprättandet av en ny unionsmonarki med rättsligt begränsad maktutövning.

De samtida källorna känna icke någon nationell strömning, som åren 1438—1440 krävde Karl Knutssons konungaval. Först i källor, som äro skrivna under Karl Knutssons senare regering och se händelserna 1438—1440 med andra ögon än samtiden, framträder en rörelse med sådant syfte. Dessa källor äga intet värde för klarläggandet av händelseförloppet under 1430-talet³. Utvecklingen har gått i obruten linje mot fullgörandet av 1438 års unionella bestäm-

¹ Sveriges traktater 3 s. 181 ff.

² Jfr Hans Hildebrand, Sveriges historia intill tjugonde seklet 2 s. 432; F. H. T. s. 111. Vad som bemötes med kyla i unionsfördraget 1438 är unionsmonarkien, av vars verksamhet man nyligen gjort avskräckande erfarenheter. Det är mot konungen, ej mot danskarna, som udden riktas i svenskarnas svarsskrift, Dipl. Norv. V s. 478.

³ Hävdandet av nationellt konungaval på Arbogamötet 1440 omtalas endast i en källa: Vadstenadiariet. (S. R. S. I. 1 s. 156.) Dettas text, som

melser. Det långvariga diplomatiska spelet före Kristoffers definitiva antagande till konung beror ej på brytningen mellan unionella och nationella fraktioner. Det betingas helt av det svenska rådets pressande krav på konstitutionella garantier för undvikande av det unionella enväldets förnyelse.

Vid Kristoffers konungaval synes särskilt en grupp råds-herrar ha haft avgörandet i sin hand: prelaterne. På Täljemötet 1439 talar ärkebiskopen enligt Karlskrönikan för Kristoffers kandidatur¹. I ett brev från biskopen av Roskilde till ärkebiskop Nils och biskop Thomas av den 29 april 1441 uppmanas dessa att tillse, att Sverige får sin rätta styrelse antagen på det stundande Kalmarmötet². Den roll biskoparna spelat belyses ytterligare av tre brev, som Kristoffer utfärdade knappa två veckor efter sin kröning³. Här kungör konungen, att han tager ärkebiskopen, biskop Thomas och biskop Magnus i Åbo i sitt särskilda beskydd.

Rådets, biskoparnas och särskilt biskop Thomas' ställning under politikens skiftningar åren 1439—1440 är klart

är av obestämd ålder, nämner blott, att mötets deltagare »unanimiter» bestämt, att aldrig mera någon utlänning finge väljas till svensk konung. Enhällighet i mötesbeslut var en given fiktion. Uttalandet smakar av 1450- och 1460-talens agitatoriska terminologi. Som reservation tillägger diariet självt ett »ut dicebatur». Karlskrönikans ytterligt väl underrättade framställning tiger fullständigt om nämnda tilldragelse, ehuru denna skulle ha haft ett utomordentligt värde för krönikans tendens. Det är för nutidens forskning säkrast att lämna diariets uppgift helt åsido.

Återstår så Karlskrönikans skildring av förspelet till Kristoffers konungaval. Den är avfattad under kung Karl Knutssons regering och präglas av det tydliga syftet att framställa, hur Sveriges folk redan under 1430-talet önskade denne till konung, men hur genom hans ädelmodiga tillbakaträdande Kristoffers val möjliggjordes. Uppgifterna om folkets och rådets lojalitetsbetygelser gentemot Karl Knutsson äro allmänt hållna, schablonmässiga och bemängda med järtecken. Krönikans framställning i stort är grundad på en ren anakronism och ohållbar som källa. Vissa dess detaljuppgifter, försiktigt utnyttjade, kunna dock vara av värde.

¹ v. 6374 ff.

² Pappersbrev, R. A.

³ Pgm. br. 1441 ⁴/₁₀ och ⁵/₁₀, R. A., Åbo domkyrkas Svartbok, utg. av Hausen, s. 394.

dokumenterad. Det är kampen mellan konstitutionalism och envælde, som ger tidens motsättningar, icke någon strid mellan unionism och nationalism. Den svenska aristokratiens program lydde: frontställning mot kung Erik och mot dem, som i hans namn utövade fogdeförtryck; lojalitet mot marsken som rådets tillfälliga och valda överhuvud; förberedelse för en konstitutionell unionsmonarki.

I vilket moment av detta programs fullföljande skall Frihetsvisan inpassas?

Diktens episka framställning utmynnar i motsättningen Nils Stensson—Karl Knutsson. Fienden, som representerar superbia och djävulsrikets styrelsemetoder, är kung Erik med anhängare. Mot denna fiende manas folket till strid. Förtryckarna skola slutgiltigt slås ned; den konstitutionella friheten hägrar som målet. Detta politiska program ger en datering före Arkösundsfördraget den 21 augusti 1439, då stilleståndet slöts mellan den svenska regeringen och kung Eriks anhängare.

Den kamp, till vilken Frihetsvisan uppfordrar, kräver en anspänning av rikets alla krafter. Karl Knutsson kämpar enligt v. 120 för att »riikit skulle ey greenas». Synpunkten återfinnes i andra källor. Den spelar en avgörande roll i rådets placitacio av den 5—11 juni. Här uppges, att Gotland, Öland, Kalmar, Stegeborg och Raseborg stå i begrepp att avsöndra sig från riket. Dessa landsdelar svara mot borgeherrarna Erik av Pommern, Magnus Gren, Bo, Bengt och Nils Stensson samt Karl Bonde Tordsson. Av Karlskrönikan och Arkösundsfördraget känner man även den norska invasion, som av Johan Umreyse fördes in över Sveriges västgräns¹. En mäktig adelskoalition gick under Stenssonernas ledning till strids mot den rådskonfederation, vars kärna utgjordes av Sveriges biskopar. Målet var kung Eriks återinsättande. Det politiska läge Frihetsvisan skildrar överensstämmer fullkomligt med det, som möter i rådets »placitacio», juni 1439.

Vid underrättelsen om Nils Stenssons anfall under danskt banér utfärdade rådet den 24 april en proklamation, som

¹ Karlskrönikan vv. 6160—6217. Sveriges Traktater 3 s. 184 ff.

kungjorde dess beredvillighet att försvara riket mot inkräkaren¹. Främst bland utfärdarna stå ärkebiskop Nils och biskop Thomas. Redan Hildebrand har, som ovan nämnts, konstaterat, att denna skrift liksom Frihetsvisan vänder sig mot Nils Stenssons införande av Danebrog och framlägger en uppmaning att »wäria wart egit Fädhernessland»². Det sammanhang, i vilket skriften tillkommit, är belysande.

Rådets proklamation utgör svar på ett upprop, som kung Erik i mitten av mars utfärdade från Gotland och som spriddes över Sverige samtidigt med Nils Stenssons landstigning³. Konungens proklamation är hållen i folklig ton och åsyftar att propagera för Nils Stensson mot Karl Knutsson och dennes parti. Den inriktar sig på att nedsvärta riksföreståndaren personligen. Karl har brutit sina löften till konungen och vanstyrt riket under hårda utpressningar, så att man må bedja Gud, att Sverige skall komma »til Friidh oc Nathe oc godhan stadgå igen». Karls särskilda brott äro: han har fördrivit Stenssonerna, Magnus Gren och Magnus Bengtsson, hetsat folket mot dem, utarmat och förföljt deras familjer; han har efter sin marskutnämning uppburit kronans ränta; han har lömskt överfallit och förödmjukat drotsen Christiern Nilsson, vilket tilltag bottnat i hans ovilja att uppfylla Kalmar dagtingan och återinföra god ordning i riket; han har beskattat och förgästat allmoge och köpstadsmän, så att de lida nöd. Då Karl Knutsson framhärdar i sin verksamhet, avsättes han från sitt marskämbete. Detta skall utövas av Nils Stensson, till dess konungen själv kan taga riket i besittning. Allmogen uppmanas att icke lyda Karl och icke betala honom skatt utan utgöra alla skyldigheter till Nils Stensson.

Kung Eriks proklamation var ett ej oskickligt slipat vapen mot det svenska rådspartiet. Konungen sökte anknytning till böndernas gamla opposition mot Karl Knutsson och uppdrog dennes syndaregister på ett sätt, som var väl

¹ Se ovan s. 47.

² Ur folkens Häfder s. 253.

³ Hadorph, Rijn-Krönikor s. 128 ff.

ägnat att underblåsa det nyligen dämpade missnöjet. Anklagelserna mot marsken voro övervägande sanna. För Sveriges riksråd gällde det att snabbt och effektivt bemöta det agitatoriska angreppet.

Bemötandet sker delvis i rådets proklamation av den 24 april. Denna riktar sig mot Nils Stensson och beskyller honom för att bryta Kalmar dagtingen och utplundra kyrkan, allmogen och sina fienders familjer. Proklamationen vill rättsligt precisera rådets ståndpunkt och rättsligt motivera inskridandet mot Nils Stensson. Dess utfärdare förklara sig förfäktat riksintresset, men på vidlyftig agitation inlåta de sig icke. Ej ett ord nämnes om konungen eller om anklagelserna mot Karl Knutsson. Man förbinder sig blott att understödja denne i hans lagliga ämbetes utövning.

Men angreppet mot Karl Knutsson kunde icke lämnas obesvarat. Efter helt andra linjer än proklamationen måste den skrift uppläggas, som skulle förmå Sveriges folk att resa sig till värn för den av marsken anförda rådskonfederationen.

Denna skrift blev Frihetsvisan. Visan riktar stöten mot den kungliga agitationens bärande punkt: Karl Knutssons gamla ställning som bondeplågarare och fredstörare, hans popularitet bland landets befolkning. Det är sant, att Sverige lidit förtryck, men det var under kung Eriks tid. Samma strid mot tyrannerna, som folkhjälten Engelbrekt påbörjat, återupptages av Karl Knutsson. Det är sant, att denne böjt många styva nackar, låtit de uppstudsige fly med last och skam och tagit deras ägodelar, men de voro rikets förrädare och måste drabbas av dylikt straff. Med öppet våld måste stämplingarna nedslås. Det är sant, att Karl Knutsson farit hårt fram, men det har ej skett av själviska motiv utan efter rättfärdiga grundsatser. Kung Erik lockar med det, varefter alla trängta: frid och ordnade förhållanden. Men vägen till frid går icke genom ett envälde, som brutit konungaedens löfte att styrka »fridh oc frelse»¹. Den går genom den lag-

¹ Nota de libertate v. 23. Jfr konungaedens artikel 7, MELL s. 12, ed. Schlyter, Corpus Juris Sueo-Gotorum antiqui X. Jfr även Pseudo-Cyprianus, Texte und Untersuchungen hgg. v. A. Harnack und C. Schmidt XXXIV. 1 s.

bundna friheten, till vars värn folket skall gripa till vapen utan att som förr låta sig förvillas av svekfulla löften.

Frihetsvisan förhåller sig till rådets proklamation av den 24 april som i våra dagar ett valupprop till en parti-resolution. Den härrör från samma moment i striden som proklamationen. Den är rådsaristokratiens samlande maning till ett politiskt och geografiskt splittrat folk, som visat sig handlingskraftigt, då det gällt dess närliggande och gripbara intressen, men som ännu saknade verkligt politiskt medvetande.

V.

Segern i kraftmätningen år 1439 tillföll det svenska råds-partiet. I vilken grad Frihetsvisans agitation bidragit härtill undandrar sig vårt bedömande. Men de politiska idéer, som den framburit, realiserades i Kristoffer av Bayerns konungadöme.

Frihetsvisans betydelse upphörde ej med dess aktualitet. Den svenska historieskrivning, som uppblomstrade under Karl Knutssons regering, övertog dess grundläggande aspekt på 1430-talets historia¹. Karlskrönikan betraktar Engelbrekt som sin konungs föregångare. Engelbrekt förfäktar Sveriges rättigheter mot unionskonungen, och Karl Knutsson fullföljer hans strid i kraft av samma hövidsmannaämbete och med samma krigsfolk. Kontinuiteten mellan de bägge rikshövidsmännens verk fasthålls även av Ericus Olai. Den står som ett givet faktum för senare tiders historieskrivning.

Engelbrekts hjältesaga begynner i biskop Thomas' Frihetsvisa. Folkopinionen hade gjort bondehövdingen till helgon; visans folkliga agitation gjorde helgonet till en politisk centralfigur av stora mått. I sin teckning av befrielsekampen

53 ff., fridens brytande under en rex iniquus och dess upprätthållande under en rätträdig styrelse.

¹ Även Lübecks krönikörer torde ha hämtat vissa synpunkter ur Frihetsvisan. Se Korners Engelbrektskaraktistik och den anonyme Detmarfortsättarens teckning av kung Eriks politiska motiv åren 1436—1439. S. R. S. III. 1 s. 213 och 219.

lät den de personliga insatsernas mångfald förblekna inför Guds verk, utfört av hans korade stridsman. En svensk Davidsgestalt hade skapats. Den fick sin självklara rangplats i krönikor och annaler under medeltidens slutskede.

Frihetsvisans polemik mot kung Eriks proklamation gjorde Karl Knutsson till inkarnationen av det svenska riksprogrammet under kampen mot enväldet 1439. Det är en obesvarbar fråga, i vad mån visans inflytande på opinionsbildningen bidragit till Karls senare upphøjelse på Sveriges tron. Men visan har tilldelat honom en ideell mission, som höjer honom över all småskuren opportunism. Karl Knutsson själv har tacksamt bevarat och utbyggt denna roll i sina äldre dagars agitation och historiska återblickar.

Makten av Frihetsvisans syn på 1430-talets händelser sträcker sig längre än över det närmast följande halvsekle. Den har haft inflytande även på 1800-talets historiska tänkande. Man sökte då efter det samlande ideella motiv, som tjänat visans hjältar till ledstjärna i kampen. Man fann det i en av sin egen tids huvudströmningar: nationalismen. En nationalliberal åskådning såg i Engelbrekt och Karl Knutsson svenskhetens försvarare mot unionen, uppburna av folkets nyväckta fosterlandskänsla. Frihetsvisan gjordes till ett uttryck för moderna idéer.

Denna sentida omtolkning av visans tendens har förnyat dess aktualitet. Förslag ha väckts om att utse ett brottstycke av den dikt, som 1439 verkade i det konstitutionella unionsprogrammets tjänst, till Sveriges nationalsång.

Erik Lönnroth.

(Inlämnad till tryck jan. 1931; tryckt mars—april 1931. — Författaren har icke kunnat taga hänsyn till en i februari 1931 publicerad uppsats av Kjell Kumlien, Karl Knutsson och Sveriges unionsparti under våren och sommaren 1439.

Sv. H. T. 1930).